

PERSPEKTIVNÍ FORMY PŘEDŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBĚ

Náročné úkoly výstavby socialistické společnosti vyžadují podstatné zlepšení kvality výchovy a vzdělávání mladé generace, a to zvláště zdokonalením výchovně vzdělávacího systému, jeho užším spojením se životem společnosti, modernizací obsahu a zefektivněním výchovně vzdělávacího procesu ve školách a výchovných zařízeních. Úroveň rozvoje předškolních zařízení poskytuje zejména v posledním období stále větší možnosti seberealizace žen ve společensky prospěšné činnosti. Současné postavení mateřských škol je výsledkem cílevědomého rozvoje a úsilí zkvalitňovat podmínky pro všestranný harmonický rozvoj osobnosti dítěte. Základním předpokladem splnění realizačního programu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy je vytvoření optimálních podmínek a postupná realizace obsahových inovací, vyplývajících z dokumentu schváleného ÚV KSČ dne 4. června 1976.

Organizace předškolních zařízení byla původně výlučně územní. Avšak již podle vyhlášky č. 1029/59 (Ú. l. 1959) byla postupně zřizována předškolní zařízení při závodech a JZD, přičemž u JZD se jedná téměř výhradně o mateřské školy. Mateřské školy náležejí do sféry ministerstva školství, jesle do sféry ministerstva zdravotnictví.

Základní právní norma pro předškolní zařízení v resortu ministerstva školství ČSR je Vyhláška ministerstva školství ČSR ze dne 23. června 1980 o mateřských školách, společných zařízeních jeslí a mateřské školy a o dětských útulcích č. 87/1980 Sb. a Nařízení vlády ČSR č. 92/1978 Sb. o zřizování a provozu předškolních zařízení socialistickými organizacemi (týká se též jeslí).

Instrukcí ministerstva školství ČSR z roku 1980 se upravují podrobnosti o organizaci a výchovně činnosti předškolních zařízení, organizovaných v resortu ministerstva školství.

Základním zákonem pro organizaci jeslí je Metodické opatření, uveřejněné ve Věstníku ministerstva zdravotnictví z roku 1968, částka 17—18, č. 10.

Instrukce v zásadě odpovídá organizačním směrnicím, v souladu se současným vývojem zdůrazňuje koncentraci společného stravování, uvádí na všech příslušných místech typ zařízení jesle — mateřská škola, rozšiřuje povinnou dokumentaci předškolních zařízení.

Závodní nebo družstevní předškolní zařízení jsou považována za perspektivní formu, která se bude dále rozvíjet. Jsou zřizována se souhlasem příslušného ONV. Uplatňuje se snaha o plné využití kapacity předškolních zařízení. Neobsadí-li socialistická organizace všechna místa, obsadí zbylá v dohodě s ní příslušný MNV.

Odborní kvalifikovaní zaměstnanci mateřských škol jsou zaměstnanci ONV, zaměstnanci jeslí jsou zaměstnanci OÚNZ, ostatní jsou zaměstnanci státních nebo družstevních socialistických organizací.

Socialistická organizace, která neprovozuje vlastní předškolní zařízení, přispívá na výstavbu, vybavení a provoz územních předškolních zařízení finančními prostředky podle počtu míst, která MNV zaručí pro děti jejích pracovníků (disponibilní místa). Podnik může též poskytovat služby svými pracovníky.

Předmět výzkumu

V rámci dohody o spolupráci, uzavřené mezi Výzkumným ústavem ekonomiky zemědělství a výživy v Praze a Okresní zemědělskou správou v Kroměříži, provedli pracovníci oddělení pracovních zdrojů a sociálního rozvoje ZPoK průzkum předškolních zařízení v okrese Kroměříž.

Na okrese Kroměříž je celkem 98 mateřských škol (z toho 62 územních), 16 jeslí (z toho 11 územních) a 4 společná zařízení typu jesle — mateřská škola. Zemědělské podniky mají z těchto tří typů předškolních zařízení pouze vlastní mateřské školy.

Základem celého průzkumu bylo dvojí dotazníkové šetření: ve všech zemědělských podnicích, ve všech typech předškolních zařízení v okrese. Získané informace byly doplněny konzultacemi s odpovědnými pracovníky OZS, ONV a Svazu družstevních rolníků.

Podle typů mateřských škol byly zemědělské podniky rozděleny do tří skupin:

- a) s vlastní mateřskou školou,
- b) se sdruženou mateřskou školou,
- c) napojené na mateřské školy jiných podniků.

Průzkum ukázal, že na okrese je celkem 8 zemědělských podniků s vlastní mateřskou školou (JZD Bystřice, JZD Koryčany, JZD Kostelec u Holešova, JZD Morkovice, JZD Zahnašovice, JZD Zdounky, SZP Agrostav Kroměříž), dva zemědělské podniky s podíly na sdruženém předškolním zařízení (JZD Kroměříž, Státní statek Kroměříž) a tři zemědělské podniky jsou napojeny na předškolní zařízení jiných podniků (JZD Hulín, SZP Kroměříž, ACHP Kroměříž). Všechny zemědělské podniky mají určitý počet disponibilních míst v územních předškolních zařízeních.

V mateřských školách zemědělských podniků bylo k 30. září 1982 zapsáno 618 dětí, které navštěvovaly 24 tříd. Z toho bylo 521 dětí zaměstnaných matek. Jedná se převážně o vícetřídní mateřské školy, jednotřídní pouze v případech, kdy zemědělský podnik má dvě mateřské školy v různých místech (JZD Kostelec u Holešova v Kostelci a Roštění, nebo JZD Morkovice v Dřínově a Teteticích). Většina škol má oddělení pro přípravu dětí k základnímu vzdělání. Ve vlastní režii zaměstnávají zemědělské podniky v mateřských školách 36,5 pracovních sil.

Mnoho pracovníků v zemědělské výrobě využívá služeb předškolních zařízení ležících v širokém okruhu působnosti zemědělské organizace, ať už se jedná o předškolní zařízení územní, nebo podnikové (JZD Bystřice pod Hostýnem 12 předškolních zařízení, JZD Kvasice 10). Vzhledem k roztržitosti některých provozů zemědělské výroby a k vzdálenostem bydliště od pracoviště jsou některé matky nuceny využívat výhradně předškolní zařízení v místě bydliště, bez ohledu na to, komu patří. Problémy vznikají zejména u pracovníků v živočišné výrobě, které často požadují úpravu pracovní doby, aby mohly řádně pečovat o děti. Těžkosti vznikají i s pečováním o děti v době školních prázdnin, kdy v zemědělské výrobě vrcholí špičkové práce.

Významnou pomoc poskytují zaměstnaným matkám mateřské školy vybudované péčí průmyslových závodů a výrobních družstev (Technoplast, OPS Kroměříž, Lacrum, UP Koryčany, Pal Magneton, Jihomoravský průmysl masný, OPP Kroměříž, ČSAO Brno 03 Holešov, n. p. Ton Loana, Kovona Bystřice p. Hostýnem, n. p. Šohaj, Sfinx Holešov a jiné). V okrese Kroměříž je takových mateřských škol 24. Chodí do nich 1587 dětí, které jsou rozděleny do 59 tříd. Jedná se převážně o větší mateřské školy se dvěma až čtyřmi třídami. Většinou mají oddělení pro přípravu dětí k základnímu vzdělání, výjimečně i oddělení pro děti vyžadující zvláštní péči. Ve vlastní režii zaměstnávají celkem 167 pracovních sil.

Všechny mateřské školy jsou celodenní, žádná z nich není internátní. Celkově bylo k 30. 9. 1982 zapsáno v mateřských školách 5449 dětí, které byly rozděleny do 193 tříd.

Výsledky výzkumu

Hodnotíme-li rozmístění mateřských škol z hlediska sídelní struktury, můžeme konstatovat, že kromě středisek obvodního významu a středisek osídlení místního významu má mateřskou školu v péči národního výboru 40 nestřediskových sídel trvalého významu s počtem obyvatel nad 200. V těch, které mají méně než 500 obyvatel, jde zpravidla o jednu třídu.

Jesle jsou dvojího typu: územní (11) a závodní, jejichž provozovateli jsou průmyslové závody (5). Zvláštním typem jsou společná zařízení jesle — mateřská škola.

Územní jesle, které jsou převažujícím typem, se uplatňují především v městech. Jsou zastoupeny v obou střediscích osídlení obvodního významu:

a) Kroměříž — 6 jeslí, ve kterých se v současné době nachází 264 dětí, přičemž kapacita jeslí je využita na 70—83 %. Největší zařízení tohoto typu v Kroměříži je Oskol II — ve čtyřech odděleních je umístěno 80 dětí, ostatní jesle mají jen po dvou odděleních, vždy pro velká a malá batolata.

b) Holešov — troje jesle, v nichž je umístěno celkem 130 dětí při využití kapacity jeslí na 75—81 %.

Z 10 středisek osídlení místního významu se nacházejí územní jesle pouze ve dvou:

— Bystřice (tři oddělení, v nichž je nyní umístěno 78 dětí při využití kapacity na 80—90 %),

— Hulín (čtyři oddělení, v nichž je umístěno 89 dětí).

Územní jesle jsou zároveň nejstarším typem jeslí v okrese Kroměříž. První jesle byly založeny již v roce 1950 v Holešově, po nich následovaly jesle v Kroměříži (1951, 1958) a v Bystřici (1956). Další rozvoj územního typu jeslí nastal teprve v 70. letech, kdy byla dosavadní síť jeslí téměř dokončena. Pak již přibýly jen šesté jesle v Kroměříži v Kollárově ulici (1982).

Závodní jesle v okrese Kroměříž existují výhradně při průmyslových závodech. Technoplast Chropyně má troje závodní jesle, v nichž se nachází celkem 130 dětí. Je v nich poměrně značná kapacitní rezerva — jsou využity na 64, 68 a 80 %.

K dalším podnikům, které mají závodní jesle, patří TOS Hulín (jedny jesle, dvě oddělení, 45 dětí, využití kapacity na 83 %) a Loana Bystřice (jedny jesle, tři oddělení, 55 dětí, využití kapacity na 80 %).

Společné zařízení jesle — mateřská škola je pokládáno za perspektivní. Vyznačuje se umístěním ve společné budově a společnou správou. Umožňuje účelnou koncentraci budov a prohloubení spolupráce obou předškolních zařízení. Tato zařízení existují v okrese pouze čtyři, z toho tři z nich (závodní) jsou umístěna v Kroměříži. V nich se v současné době nachází 145 dětí.

Celkem je v jeslích v okrese Kroměříž umístěno 926 dětí (19,2 % z celkové populace dětí příslušného věku).

K tomu je nutno připočítat ještě děti ve věku 2—3 let, umístěné pro nedostatek jeslí v mateřských školách (159 dětí v územních mateřských školách).

Celkový počet dětí do tří let, umístěných v jeslích a mateřských školách, činí 1114 dětí, tj. 23,1 % z celkové populace dětí tohoto věku v okrese. Ve srovnání s republikovým průměrem 19,6 % a s průměrem Jihomoravského kraje 16,2 % se jeví okres Kroměříž jako aktivní, převyšuje i stanovený normativ 22 %.

Tento příznivý stav se však týká měst, ve venkovských obcích je poněkud horší. Zemědělské podniky evidují celkem 746 dětí svých zaměstnanců ve věku do tří let. Přitom neexistují žádné závodní jesle zemědělských podniků. Síť územních jeslí je rozvržena na městské lokality, převážně na Kroměříž a Holešov, jedny jesle mají v Hulíně a jedny v Bystřici. V těchto jeslích je umístěn minimální počet dětí pracovníků zemědělských podniků. Závodní mateřské školy zemědělských podniků pečují pouze o 20 dětí ve věku 2—3 let, což je jen 2,6 % dětí do tří let pracovníků těchto podniků.

Převážná většina těchto dětí zůstává tedy v domácí péči. I když jejich výchově v rodině napomáhají mladší schopné babičky a pracovní směnnost, přesto vážou značný počet matek, které by se jinak mohly zapojit do pracovního procesu, zejména v živočišné výrobě, která má zvlášť nevýhodnou věkovou strukturu. V jednotlivých JZD se podíl žen ve věku do 35 let z celkového počtu zaměstnaných žen pohybuje od 13 % (JZD Kostelec, JZD Zahnašovice) do 45 % (JZD Zdounky). Příznivější věkovou strukturu vykazuje státní statek Kroměříž (46,5 % žen ve věku do 35 let z celkového počtu zaměstnaných žen). Obdobnou příznivější věkovou strukturu pracovníků vyznačují i ostatní zemědělské podniky (podíl žen do 35 let: SZP Kroměříž — 43,4 %, ACHP Kroměříž — 56,4 %, Agrostav Kroměříž — 52,3 %).

Zastoupení žen do 35 let mezi pracovníci v živočišné výrobě se v JZD pohybuje v rozmezí od 14,6 % (JZD Bystřice) do 41,7 % (JZD Zdounky). JZD Zdounky mělo i nejlepší celkovou věkovou strukturu pracovníků. Ve třech případech z 9 JZD v okrese Kroměříž je věková struktura žen v živočišné výrobě horší než celopodniková, v JZD Bystřice a v JZD Hulín jde o výrazný rozdíl.

Z těchto skutečností je patrné, že zlepšení věkové struktury pracovníků je otázkou vysoce aktuální zejména v JZD, a zvláště v živočišné výrobě. Lze ji zlepšit zaměstnáním absolventů škol a učebních oborů a větším pracovním zapojením matek dětí do tří let.

Za tím účelem by bylo třeba v místech působnosti jednotlivých zemědělských podniků provést průzkum u matek dětí do tří let, ověřit jejich kvalifikaci a případně zájem o podmínky pracovního zapojení.

Podle výsledků této akce by bylo možno uvažovat o zřízení předškolních zařízení dětí do tří let čtvrtého typu: jesle, detašovaná oddělení jeslí, jesle — mateřská škola, mikrojesle.

Podle dosavadního šetření mají JZD na okrese Kroměříž v současné době 158 žen na mateřské dovolené. Z nich 147 má zájem o budoucí umístění svých dětí v mateřských školách.

O jesle je zájem podstatně menší, zatím by byly požadavky na umístění pouze pro 36 dětí, z toho v JZD Kroměříž pro 16 dětí a v JZD Kvasice pro 10 dětí. V případě JZD Kroměříž by bylo patrné možno do značné míry požadavky pokrýt zapojením na územní jesle.

Specifikace výstavby a provozu předškolních zařízení ve venkovském prostoru vyplývá z plošného charakteru rozmístění zemědělské výroby a omezených možností její koncentrace. Rozptýlenost venkovského osídlení a skutečnost, že řada pracovníků zemědělských podniků žije v malých obcích, klade velké nároky na správné rozmístění předškolních zařízení. Zajištění dostatečného počtu míst v jeslích a mateřských školách má značný vliv na zapojování mladších matek do pracovního procesu, a to zejména v případech, kdy mají více dětí předškolního věku. Problémy vznikají zejména u pracovníků v živočišné výrobě, kde si charakter práce vynucuje zvláštní směnnost a neustálou přítomnost.

Zemědělské podniky řeší situaci výstavbou vlastních nebo sdružených předškolních zařízení a zajišťováním dostatečného počtu disponibilních míst v předškolních zařízeních provozovaných národními výbory, případně i v předškolních zařízeních nezemědělských podniků. Napomáhají tak vytvoření hustší sítě mateřských škol, která dovoluje zaměstnaným matkám zvolit si nejefektivnější způsob umístění dítěte podle místa bydliště nebo pracoviště, za podmínek co nejjednodušší dopravy a co nejmenších ztrát volného času. Nepříznivě se projevuje skutečnost, že zemědělské podniky neprojevují zájem o zřízení jeslí, případně společného zařízení jesle — mateřská škola.

Podrobný terénní výzkum, provedený na okrese Kroměříž a doplněný poznatky z ostatních okresů ČSR, nám dovolil dospět k následujícím závěrům:

- Pro zemědělské podniky s počtem trvale činných pracovníků nad 500 se jeví jako ekonomicky únosná výstavba vlastních předškolních zařízení, nejlépe společného zařízení jesle — mateřská škola, v každém případě však alespoň mateřské školy. Slouží zaměstnancům vlastního podniku a zbývající volná místa může případně nabídnout jiným organizacím.

- Pro menší zemědělské podniky nebo pro podniky, v nichž charakter práce vyžaduje nižší podíl žen (SZP Agrostav Kroměříž), se jeví účelné vybudovat předškolní zařízení ve spolupráci s jiným podnikem nebo se napojit na územní organizaci (zejména u jeslí). Výstavba vlastního zařízení by nebyla rentabilní.

- Pro zemědělské podniky s počtem trvale činných pracovníků menším než 200 nebo pro podniky s více dislokovánými pracovišti (Státní statek Kroměříž) nepřipadá výstavba vlastních předškolních zařízení v úvahu. Pracovníci musí využívat územních zařízení v místě bydliště nebo pracoviště, případně zařízení jiných zemědělských nebo nezemědělských podniků, v nichž jim vlastní zemědělský podnik zajistí dostatek disponibilních míst.

Na základě dosavadních výsledků výzkumu doporučujeme před rozhodnutím o výstavbě vlastního předškolního zařízení provést:

- podrobný rozbor dosavadního využívání předškolních zařízení zaměstnanci (matkami i otci) podle jednotlivých provozů;
- zjistit věkovou strukturu zaměstnaných žen a případný počet dětí, které by připadalo v úvahu umístit v předškolních zařízeních do roku 1990;
- zjistit zájem žen s dětmi jeslového věku o jejich umístění v jeslích a v kladném případě o které formy (včetně mikrojeslí a detašovaných pracovišť jeslí);
- v souladu s plánem pracovních míst odhadnout vývojový trend zájmu o umísťování dětí v předškolních zařízeních;
- zjistit, v kolika případech by byl zájem o využívání závodního předškolního zařízení namísto územního nebo zařízení jiného podniku (MŠ, společné zařízení jesle — mateřská škola, mikrojesle);
- zvážit časové možnosti výstavby vlastního předškolního zařízení a prověřit vazby na finanční plány;
- v náležitém předstihu zajistit dostatečný počet odborně kvalifikovaných pracovníků sil.

Na základě výsledků těchto rozborů stanovit, zda bude účelná výstavba vlastního předškolního zařízení, nebo bude výhodnější využívat jiného způsobu umístění dětí zaměstnanců v předškolních zařízeních:

- V podnicích, v nichž by zájem o využití předškolních zařízení signalizoval, že by mohla být otevřena pouze jednotřídní mateřská škola bez perspektivní potřeby další třídy, upustit od výstavby a zajistit pro děti zaměstnanců podniku dostatečný počet míst v územních předškolních zařízeních jiných podniků.

- Výstavbu vlastního předškolního zařízení realizovat jen za předpokladu, že je perspektiva pro otevření více třídní mateřské školy, případně i jeslí.

- V těch podnicích, ve kterých nebudou předpoklady pro zřízení vlastních

jeslí nebo společného zařízení jesle — mateřská škola, buď zvýšit podle možností napojení na územní jesle nebo mateřské školy (pro děti od dvou let), nebo se pokusit o zakládání mikrojeseí.

— V každém zemědělském podniku vytvořit předpoklady, aby do konce roku 1985 mohlo být umístěno v předškolních zařízeních 95 % dětí všech pracovníků (ve věku 3—6 let) a 20 % ve věku do tří let).

Závěrem je možno konstatovat, že kapacita mateřských škol je ve venkovských obcích dostačující. Tato zařízení mají svůj normativní systém, který je funkční a svou funkci plní.

Určitou rezervu pracovních sil pro zemědělství vytvářejí mladé ženy s dětmi do tří let. Zde by bylo více možností: rozšíření sítě jeslí, detašovaných pracovišť jeslí, budování společných zařízení jesle — mateřská škola, nebo zřizování mikrojeseí. Je ovšem třeba, aby zemědělské podniky projevily o tyto možnosti větší zájem.

Souhrn

Dostatečný počet a správné rozmístění předškolních zařízení je zvláště důležité ve venkovských oblastech, neboť plošné rozmístění a biologický charakter zemědělské výroby klade na ženy pracující v rostlinné i živočišné výrobě značné časové nároky.

Terénní výzkum provedený na okrese Kroměříž a doplněný zkušenostmi z dalších okresů ukázal, že pro větší zemědělské organizace (s počtem trvale činných pracovníků nad 500) je optimálním řešením výstavba vlastního předškolního zařízení typu jesle — mateřská škola. Nevyužitá volná místa může organizace dát k dispozici národnímu výboru. Pro menší zemědělské organizace, nebo tam, kde je nižší podíl žen, se jeví účelné vybudovat zařízení společně s jiným podnikem, nebo se napojit na územní zařízení po dohodě s národním výborem. V každém podniku je třeba vytvořit předpoklady, aby do konce roku 1985 mohlo být v předškolních zařízeních umístěno 95 % dětí všech pracovníků.

RNDr. Cyrila Marková, PhDr. Jaroslava Honcová, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážďená 6, 110 00 Praha 1

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

SEMINÁR K AKTUÁLNÝM ÚLOHÁM RIADENIA SOCIÁLNEHO ROZVOJA V POĽNOHOSPODÁRSKYCH PODNIKOCH

Dňa 13. 12. 1984 usporiadala pobočka ČSVTS pri VÚEPP v Bratislave v Parchovanoch, okr. Trebišov, odborný seminár k aktuálnym úlohám riadenia sociálneho rozvoja v poľnohospodárskych podnikoch, na ktorom boli pracovníci JRD a OPS oboznámení s najnovšími výsledkami výskumu. Zo seminára bol vydaný aj zborník referátov.

Seminár sa zaoberal tromi okruhmi problémov:

1. úlohami v oblasti sociálneho rozvoja a zdokonaľovania foriem jeho riadenia,
2. niektorými vybranými problémami v oblasti vnútropodnikového riadenia,
3. problémom reprodukcie pracovných síl v poľnohospodárstve.

S úvodným referátom *Zdokonaľovanie sociálneho riadenia v poľnohospodárskych podnikoch* vystúpil ing. F. Mach, CSc., z VÚEPP Bratislava. Analyzoval sociálny rozvoj v poľnohospodárskych podnikoch od roku 1973, kedy sa začalo realizovať uznesenie vlády o vypracovaní a overovaní komplexných programov starostlivosti o pracovníkov v organizáciách národného hospodárstva. Konštatoval, že prechod k systematickému a plánovitému rozvoju sociálnych procesov, pracovných a životných podmienok urýchlil sociálny rozvoj pracovníkov v poľnohospodárstve. Ani tento rýchlejší rozvoj však nestačil na prekonanie historicky vzniknutých rozdielov medzi poľnohospodárstvom a priemyslom. Nízka spoločenská spotreba v JRD je spôsobená podstatne nižším vybavením základnými fondmi v sociálnej oblasti,